

ESZMÉNYKERESÉSEK AZ ERDÉLYI MAGYAR IRODALOMBAN

Sokszor mondják Magyarországon a tradicionálista kritikusok: nézzetek Erdélyre! Ott az írók nem a könyvkiadók zsoldosai; nem tesznek csörgősapkát a fejükre; nemcsak mulattatni, szórakoztatni akarnak; eszményeik is vannak. De mik azok az eszmények? Erdélyben is igaz, mint mindenütt a világon, hogy az író elsősorban azért ír, hogy munkájában hiánytalanul önmagát valósítsa meg. E belső kényszerítő erő nélkül nincs irodalom. A formaadás szükségszerűségén fordul meg az alkotó művész problémája. De a budapestiek nem erre az esztétikai és erkölcsi eszményadásra gondolnak, hanem közösségi ideálra. És igazuk van. Amennyiben az irodalmat szerves lényként fogjuk fel – tudatos célkitűzésekkel, akaratmegnyilvánulásokkal, – a mi irodalmunk öncélúságán kívül nemzetkisebbségi célokat is szolgál. Az erdélyi irodalom eszménye: politikai eszmény.

Ez a politikai eszmény néha mint élesen körülhatárolt, szabatos követelmény jelentkezik; néha csak földalatti patak módjára bújkál a műben; az író maga sem tud róla, a láthatatlan korszellem munkálkodik helyette; véralkat, elért műveltségi fok felszabadító vagy röghöz kötő ereje idéz csak elő benne változásokat. Az árnyalati különbségek sok esetben elmosódnak. Nem is csoda: a kisebbségi sorsközösség meghatározza a megüthető klaviatúrának alsó és felső határát s így jóformán csak félhangokról beszélhetünk.

Az észlelhető különbségek e finom átmeneteivel akarunk itt foglalkozni. A határvonalak, amelyeket meghúzzunk, nem szembenálló frontok határvonalai. Itt-ott úgy tetszik, mintha a különböző felfogások lövészárkai egymás ellen készültek volna, amott már szövetségesként áll a két tábor, hogy azután a frontszakasz egy hátsó pontján ismét a szembenállási szándék illúzióját ébressze fel. Akiket ebbe vagy abba a táborba sorozunk, gyakran sok joggal viselhetnék az ellentétes tábor színeit is... De hogy félre ne értesünk: nem az erdélyi irodalom Höfer-jelentéseit akarjuk közreadni. A kisebbségi eszményt szolgáló jelszavak változásait fogjuk boncolgatni; inkább botanizálunk és feltételezzük, hogy e művelet kecsegtet némi tanulsággal is.

1.

A leggyakrabban emlegetett jelszó irodalmunkkal kapcsolatosan, ideát is, odaát is: a transzilvánizmus. Mit értsünk alatta? Kós Károly, aki könyvet is írt a transzilvánizmus védelmére, így határozza meg: „Erdély geográfiailag zárt egység, ez az egység gazdaságilag is egyéniséggé predestinálja e földet és emberi akaratok ellenére is meghatározza a föld népeinek kulturális egyéniségét, minden környező kultúrától való különbözőségét.” Ez a transzilvánizmus egyik fele: a diagnózis. Másik fele a tünetekből felismerhető javallat az Erdélyben lakó népeknek, magyaroknak, szászoknak, románoknak egy megváltozhatatlan sorsközösségbe kényszerülve le kell vonniuk a tanulságokat és ezeknek megfelelően kell berendezkedniök a tartós történelmi életre. Elemezve ennek az eszménykitűzésnek az erdélyi irodalomban való

tényleges visszatükröződését, megállapíthatjuk, hogy nemcsak a magyar írók, de a román és szász írók egyaránt felismerik az erdélyi lélek *sui generis* voltát és ennek leghatásosabban hangot is adnak. Különösen lírikusaink érzelemvilágának góca az erdélyi tudat. De a transzilvánizmusnak másik arca, hogy íróink eszménnyé tegyék ezt a tudatot, nemcsak magánéletükben folytatott beszélgetéseik során, de ahol egyedül autentikusak: az irodalomban – csak a legritkább esetekben, akkor is epizódszerűen villan fel. Román és szász íróknál nemkülömben. Mi ennek az oka? Talán mint következetesen keresztülvitt politikai ideál túlvaskos ahhoz, hogy belletrisztikai mű gerincéül szolgáljon? Nem valószínű. Könnyen el tudjuk képzelni, hogy ez a politikai eszmény önmagában véve éppen annyira regénytárgy lehessen, mint az osztályharc, az integrál hazafiság, a német-francia barátság, az európai egyesült államok. Miért ne szélethessen Erdélyben is olyan regény, mint amelyet Becher Stowe asszony írt a rabszolgakereskedelemtől? Bizonyára azért, mert az erdélyi írók egyelőre magánhasználatra szánják a transzilvánizmust és közönségünk lelkétől távolabb van ez az eszme, mint Becher Stowe közönségétől volt az abolícionizmus. A napi politikai helyzet nem olyan, hogy az irodalom felszínre hozhassa ezt az egyesek lelke mélyén talán ott szunnyadó életérzést.

Irodalmunk valójában a transzilvánizmusnak csak azt a másik politikai válfaját ismeri, amelyre már Kemény Zsigmond és Kőváry László történetíró is rámutattak. Kemény Zsigmond Erdély közéletre című tanulmányában a geográfiai különbségekből eredő színárnyalatokkal foglalkozva megállapítja, hogy ez a „szép, de bánatos tündérország” „az új eszmék irányába az európai államtömbök között mindig a szélső baloldalt foglalta el”. Ugyanezt mondja Kőváry is nagy történeti munkája bevezető részében. Erdélyi íróink nagy általánosságban szintén azt a felfogást vallják, hogy Erdély mindig progresszivebb, Európa vezető eszméi iránt mindig fogékonyabb volt, mint a testvérország. A „transzilvánizmus” körül lefolyt harc tehát ebben és nem a magyar-román-szász vonatkozásban vált: harccá. A klasszikus értelemben vett erdélyi protestáns szellem küzd a gondolat több szabadságáért egyrészt, másrészt ama magyarországi hivatalos közfelfogás ellen, hogy Erdély irodalma az állameszme fékező erejének híjjával skizmát követ el és „túl-ságosan elhajlik” a nemzeti hagyományoktól.

De ha így nyersen fogjuk fel a transzilvánizmust, akkor mint eszményre mutató jelszónak alkalmazása fájdalmas félreértésekre adhat alkalmat. Vigyázzunk a jelszavakra: öntő edények ezek, amelyekbe ki-ki a maga külön véleményét, vágyait, kívánságait, nézőpontjait önti bele. Transzilvánizmus jelszavába burkolódtak azok az irodalmi „népfelkelők” is, akik a magyar irodalomban tehetségtelenségük miatt nem érvényesültek s még Trianon előtt „Minden ember a fedélzetre” „Erdélyt meg kell menteni” harci kiáltásokkal ásták ki a csatabárdot. Kétségtelenül vannak mélyreható különbségek az erdélyi és magyarországi irodalmi szemléletek között. Lehet, hogy csak időleges különbségek – ahogyan ezt a Magyar Szemlében Pongrác Kálmán szellemesen kifejtette – de: vannak. Viszont ennek olyan jelleget tulajdonítani, amelyet akár a tulsó, akár az innenső parton *casus belliként* foghassanak fel, nem kívánatos. A transzilvánizmus lényegében nem más, mint arcunk szemlélete a forrás vizében: ilyenek vagyunk. A fensík gyermekei, különleges földrajzi és sajátos történeti klíma hatása alatt.

A transzilvánizmus: egy nép életérzése. Ez az életérzés azután formákat, viszonylatokat, egyensúlyt keres. Ebből az életérzésből fakadt a vágy is, hogy népünk viszonylata a körülvevő nemzetekkel tisztázassék. Ki adta nekünk ezt az ideált? Belső szükségérzésünk. És ki adott ennek az ideálnak formát? Láttuk: ideológiai képletek, politikai elképzelések ma még nem képesek eléggé áthatni sem íróinkat, sem a népet. De vajjon az ősi kollektívum e formakeresésében nincs-e szuggesztivebb hatóerő is? Advan van a transzilvánizmus jelszavának külső burka és lám mögötte – nemcsak szimbólikusan – Ady Endre arca villan felénk. Az ő lelke, és öröksége az, amely betölti a „transzilvánista” irodalmat. A „magyar bánat – román bánat” gondolata, ezt ő vonzóbban megfogalmazta mindenkinél. Nem véletlen, hogy az erdélyi írók, akik tudatosan transzilvánoknak vallják magukat, Ady Endre magyar látomásait tartják a maguk számára a jövő politikai valóságának. Nem véletlen az, hogy Makkai Sándornak tiszta erdélyi szellemben megírt Ady-könyve után, meg kellett írnia a „Magunk revíziójá”-t is.

Nyugodtan mondhatjuk: kollektív transzilván eszmény nincs, Ady Endre világa utáni nosztalgia ellenben megvan. A transzilván eszményt tudatosan keresők vilásképe úgyszólván hiánytalanul egybeesik Ady Endre vilásképeivel.

2.

De az erdélyi íróknak csak egy része „transzilvánista”, amint hogy az erdélyi íróknak csak egy része vallja fentartás nélkül Ady Endre eszményeit. Nem vitáznak afelett, hogy nagy költő volt-e Ady vagy nem, helyes volt-e politikája vagy nem volt helyes. Egyáltalában: Erdélyben nem vitáznak. Mindenki megy azon az úton előre, amelyet a leghelyesebbnek tart. Ha lehet olyan írókat, akiket csak a közösségi életérzésnek félhangjai választanak el egymástól, önkényesen csoportokba osztani, úgy e másik csoport a maga életérzéséből fakadó viszonylatát nem az Erdélyben együttlakó népek „sorsközösségének” koordináta-rendszerére építi, hanem egyetlen relációt hangsúlyoz ki tudatos nyomatékossgal: az erdélyi magyar irodalomnak legszerveesebb összefüggését a magyarországi irodalommal, a felbonthatatlan kultúrközösséget, tekintet nélkül a két földrajzilag és közjogilag különvált irodalom esetleges világnézeti ellentéteire.

Vallja ez a csoport a nemzeti eszmény modellirozásának változhatatlanságát; vallja a hagyományok egyöntetűségét és folytonosságát; vallja a konzervatív-történeti szempontnak minden más szemponttal szemben való jogosságát. Nem szereti, ha csepülnek a magyart, a korholó szót nem szívesen hallja egy Berzsenyi, egy Ady Endre ajkairól sem. Eszménykeresésében tulságosan érzékeny és érzékenysége éppen erdélyi életérzéséből fakad, amelyet sohasem tagad meg, csak elűtően értelmez. Ha Magyarországon kellene élnie, talán nem volna ilyen. De mert Erdélyben él, mindig vigyáz, hogy a belső törések és repedések ne kerüljenek ki a vele együttélő népek szeme elé. A sebeket, hiányokat takargatni kell, a magyarnak magasra temperált hősi nagyságban mindig glórikifikáltan kell állania. Ez a csoport gyöngéden nyul ama problémákhoz, amelyeket egy másik „csoport” talán műtéttel vél megoldhatónak. És mert érzi, hogy ideáljaiért nem egyszer messzire kell visszanyúlni, forma törekvéseinek

kedvenc köntöse a történeti regény. Romantikus, de hát ki nem romantikus Erdélyben? Itt ma megint a Kazinczyak és a Kisfaludyak korszakát, a spirálisan visszatért romantikus korszakot éljük.

Mialatt az erdélyi írók általában nem tudnak még határozott formát adni transzilvánizmusuknak, éppen ennek problémátikus és tisztázatlan volta miatt és Ady Endre szellemében bár, de ennek az eszmekörnek eddigi kipróbálatlansága miatt úgyszólván csak sodródnak egy távoli, nem látható ideál golfáramlata felé, konzervatívabb íróink ismerik a vizet, amelyben úsznak, felméri a hőfokát és a mélységét. Az új eszmék világánál talán romantikusabbak a többi erdélyi romantikusnál, de ugyanakkor realisabbak is, mert kitaposott mesgyéken haladnak, a folytonosság egyenes vonalában, nem tétováznak, nem kísérleteznek, nem másszák meg hátul a hegyet: gyakran bejárt, tehát bejárható utakat járnak csak be. Könyveik sikere és népszerűsége, témáik biztossága, sőt csalhatatlansága (Gulácsy Irén, Gyallai Domokos) nemcsak tehetségükön, de gondolatviláguknak automatikus beidregzetségén is múlik. És ha a másik progresszív írói csoport élére Ady Endrét képzeljük oda követendő írói eszményként nyugtalan, lázongó, expanzív egyéniségével, úgy e csoport élére Herczeg Ferencet képzelhetjük osztályának öntudatos diplomáciai érzékével, a *quieta non movere* óvatosságával, a szociális problémáknak, ha nem is elkenésével, de nem korszerű és nem százszázalékos felelősségével.

3.

A „vallani és vállalni” eszményadó jelszava dübörög be azután váratlanul irodalmunkba. E jelszó elindítója Berde Mária volt, a mi szintén bizonyítja, hogy irodalmi életünk ellentétéinél mennyire csak félhangokról beszélhetünk. E jelszó a történelmi regények ellen hangzott fel, ama műfaj ellen, amely leginkább alkalmas arra, hogy művelője elmenekülhessen a ma égető problémái elől. Berde pedig szintén írt történeti regényt, a Romuald és Adriánát, amelyet az Akadémia koszorúzott meg. Ám a támadási felület kiválasztása nem volt eléggé biztos és találó. Hiszen a történeti regény nemcsak az elefántcsontoronybazárkózás egy változata, nem csupán a hevített nemzeti életérzés megszólaltatója, de a progresszív gondolat és életérzés tribünje is lehet, amint ezt Tabéry Géza, Szántó György, Makkay Sándor regényei is mutatják.

A jelszó azonban nyilvánvalóan helyes, mert elemi életérzésből fakad és irányító elvnek az élre tűzni föl nem becsülhető szolgálatot jelent. Érdekes tünet azonban, hogy a „vallani és vállalni” jelszót azok az íróink kapták fel és támasztottak vihart vele, akik már megelőzőleg szerves – és pedig irodalmunk egyetlen szerves – csoportjába tömörültek: az úgynevezett székelly írók.

Szerves csoport, mert fajilag meghatározott: nem minden székely írónk tartozik bele, de akik beletartoznak, öntudatosan, a többi erdélyi magyar írótól különállóan székelynek vallják magukat. A székely írói csoport természetesen transzilvánista a fogalom még fokozottabb partikuláris értelmezésében, és ugyanakkor baloldali is, mert eszménykomplexumának homlokterében a szociális problémáknak radikális úton való megoldása áll. An-

nak megvitatása, hogy mennyiben indokolt a székely közjogi és politikai eszmény, amelynek egyébként rendszere van és külön autonomiális berendezkedési tervével a békeszerződések betűire hivatkozik, ezuttal nem tartozik elmélkedéseink körébe. Irodalmunk szemszögéből nézve azonban e megmozdulás értékek feltárásával, színek megcsillogtatásával kecsegtetett. Mit várunk mi, e kis körön kívül állók, a székely írók megmozdulásától? Vártuk, hogy felszínre hozzák a székely népnek, mint kollektivumnak valódi mélységeit; vártuk, hogy éppen a néppel való közvetlenebb kapcsolataik révén szélesebb közönséget vonzanak az irodalom számára. Sőt tovább megyünk: székely színpadot is vártunk, egy új „Kék madár” együtttest, mely a székely népköltészet remekait dramatizáltan hozta volna elénk és a székely zene és székely dekoratív művészet igénybevételével egy modern és mégis népies forrásokból táplálkozó külön játszó-stílust teremtett volna meg. Propagatív ereje, fájdalom, nem volt e csoport fellépésének, amely különben is Benedek Elek halálával, mint külön is küzdő írói csoport felbomlott. De abban a vonatkozásban, ahogyan mi az erdélyi írókra a kontrapunktika törvényeit alkalmazni próbáltuk, székely írókról, székely eszménykeresésről változatlanul tovább beszélhetünk, annál is inkább, mert csoportba sorozásuknak csak részben és másodlagosan alapja a „program”, valójában: a mű az, ami külön egyéniségüket meghatározza. Ha az imént azt mondtuk, hogy a transzilvánisták: az erdélyi magyarság és a környező népek, a tradicionálisták pedig: az erdélyi magyarság és kultúrális összmagyarság viszonylatait keresik elsősorban, úgy a székely írókról azt mondhatjuk, hogy expanzivitás helyett intenzívek, széleség helyett mélységkeresők, egyensúlyi pontjukat kizárólagosan önmagukban látók. És ha az imént e két irány lobogójaként Ady Endre és Herczeg Ferenc neveit sorakoztattuk fel, úgy talán a székely csoport élére Szabó Dezsőt állíthatjuk oda. Szabó Dezső eszmevilágát, megtisztítva a hozzátapadó és nem mindig rokonszenves individuális alászínezésektől, az ő megújódási törekvéseit érezzük ki a székely írókból. Ők is a közéletet és nemzettestet akarják előbb megtisztítani, hogy azután a magyar nép egész szellemi és anyagi életét is megújítsák.

Nyirő József, Tamási Áron, Kacsó Sándor legjellemzőbb képviselői a székely írásművészetnek. Mindegyik: külön egyéniség és mégis mennyi rejtelmes rokonhatás van közöttük. Azt, a mit vártunk tőlük, hogy írják meg a székely népregényt, a székelység tragikus életsorsával, azt a regényt, amelynek hőse maga a nép – ahogy a francia populizmus irányzata is felfogja a néppel való foglalkozást – nem anekdotikusan, egy-egy novella reflektorfényében, de ahogyan például a marxista írók is megírják a saját osztályukat a gazdasági és politikai élet síkján, dialektikusan, vagy ahogy Reymont írta meg a lengyel nép regényét – ezt a regényt nem kaptuk meg tőlük. Viszont kaptunk valami egyebet, amit ők talán nem is szándékoztak adni s ami a kívülről néző ember számára rendkívül jellemző, noha inkább atelier-érdekességű: az öntudatlan atmoszférát, a tradíciót, az erdélyi sorsba való ősi beleszületettséget. Az emberlátásnak azt a naiv formáját, amely mély és igaz, ha a közlés és önmagát megértetni tudás szempontjából – félre ne értessek, – nem is mindig írói. A székely írók közvetítik el hozzánk legszuggeralóbban azt az erdélyi életérzést, amely tragikus és donquijottei! Tragikus, mert

nyomorult megkötöttségében szüntelenül birkóznia kell az erdélyi írónak, és donquijottei, mert látszólagosan örök értékekért birkózik. És ha az erdélyi életérzés tragikus volt már Kemény Zsigmondnál, és sohasem szabadult meg tőle a modern erdélyi széppróza legnagyobb és legreálisabb mestere, Petelei István sem, mennyivel több indokot és támasztékot talál a tragikus életérzés éppen a kisebbségi sorsban, ahol a gazdasági élet reménytelenségét a külön népi deklasszálság reménytelensége is tetézi. A legrejtettebb regiszterekből kell feltörnie az erdélyi írók eszményének, hogy erőre kapjon, és párosszal megnyilvánulnia, hogy az irónia és kételkedés zavaróan ható hangjait elcsitítsa maga körül. Ezt az ósrégi mítosz-szomjat, a Peer Gyntek ezt a hősi birkózását vadonnal, sziklával, bozóttal, könnyű megérteni; nem meglepő, ha a gyökereitől el nem szakadt székely író arca mögül is minduntalan fel-felvillan ez a fantom. De művész legyen az, aki megfelelő formát is tud adni ennek az életérzésnek. Nyíró József néhány nagy novelláján kívül egyedül Tamási Áronnak sikerült hiánytalanul a Szűz Máriás királyfiban tökéletes formába kényszeríteni a székely Don Quijotte világképének e csodálatos asztralanyagát. De Don-Quijotte Sancho-Pansa nélkül az életnek csak egyik oldala – megfoghatóvá, reálissá, szemléltetővé csak Sancho-Pansa alakján keresztül válik. Az erdélyi székely írók Sancho Pansái vagy külön, szétszórva novellákban, epizódokban élnek, vagy egyáltalában nem élnek és ezért a székely eszményt mi is, akik készen állunk befogadni az első megütött hangra e különös világot, csak ösztöneinkben érezzük, de intellektusunkban zavart kelt, mint Tamási Áron Címeresek-je, amelyről helyesen foglalta össze ítéletét a nem erdélyi, de az írói műhelytitkok iránt fogékony kritikus, Ignotus, hogy „boldond könyv, de zseniálisan boldond”.

4.

A székely író nem becsüli tulságosan az intellektuálitást, sőt egyes esetekben határozottan is ellene fordul. Fenntartásokkal, de rokonszenvet érez és mutat a forradalmi irányzatok felé, bizonyára azért is, mert ezek az irányok, harci lendületüket féltve az okoskodástól és cselekvést bénító megfontolásoktól, hasonlóképpen antiintellektuálisták. A „vallani és vállalni” jelszót a tragikus életérzés spontánitásából már-már nem is irodalmi megnyilatkozásnak tekinti, de fizikai értelemben vett – tettnek. Eszménye talán: Dózsa György, de Ernst Tollerrel tarthat, mondván: „Dolgozom, megszállottja vagyok a munkának, de tudom, hogy döntésekre kerül majd a sor s akkor az én személyes tétem többet számít majd, mint a művészet.”

Ezzel az írói típussal szemben – itt is félhangokról van szó, sohase felejtsük el – szembehelyezkedik az erdélyi magyar írónak egy negyedik változata, aki ugyancsak a maga kollektív életérzésének követelményeképpen az erdélyi magyarság viszonylatát a legnagyobb egységhez, az emberiséghez méri. Nem internacionalista, nem tekinti a maga erdélyi térben való adottságát elhanyagolható tünetnek, de állandóan ajkán a kérdés: milyen helye van, milyen rendeltetése van népemnek a nagyvilágban?! Nem önönmagát kirekesztő létigenlésben, nem a környező népek politikai egymásbaszövődésében és közös művészeti gyökereken keresztül való hajszálcsöves érintkezésében, nem az erdélyi és magyar-

országi irodalom Castor és Pollux viszonyának, nem az egymásért élő és haló családi kötelékek elválaszthatatlanságában látja az egyedüli célt: ezek mint néma alkotóelemek élnek benne is, de tulságosan kihangsúlyozva a tiltakozását hívják ki. Mert minél nagyobb fény borul az egyik kapcsolatra, annál nagyobb sötétségbe borul szerinte a másik kapcsolat és ez az, amit nem akar. Neki olyan világítótestre van szüksége, amely talán sápadtabb fényvel, de az életnek mégis egyenletes erejével sugározza be eszménykeresésének széles területeit.

Ha ott Ady Endre, Herczeg Ferenc, Szabó Dezső rögzítenek meg hangsúlyokat, akkor az utóbbi típus gondolkozásának szimbolikus képviselőjéül önkénytelenül is Babits Mihály neve kínálkozik. Babits Mihály egyazon szellemalkatban pompásan egyesíti az európaiat a magyarral; a nyugtalan, modern egyéniséget a kifejezési formák szigorú mértéktartásával. Ideges klasszikus; poeta doctus, de ösztönösen az; Szent Ágostonon nevelkedett, de Virginia Wolff és Huxley, a regényíró a kedvencei; Dantet fordította, de a mozi berregő gépe táplálja a versritmusát. Plato híve, de keresztény; keresztény, de bergsonista, bergsonista és freudista. Eszménye a tiszta szellemiség, a lelkiismeret pártatlansága. Írástudó, aki nem árulja el a mesterségét. Bármely korban születhetne, de mégis csak ebben a korban élhet; a világ bármely sarkában lakhatna, de mégis Budapesten a helye. Négy fal az otthona, de el tud tájékozódni az északi sarkon is. Ez a goethei értelemben vett műveltségi típus. Ilyen volt Kazinczy Ferenc is.

Azok az eszmények, amelyek Babits felett lebegnek angyalszárnyaikkal, nem idegenek Erdélyben sem. Minden erdélyi íróban van belőle egy csipetnyi. Nem is lehet másként. De vannak írónk, akiknek egész életsíkját betöltik s akik itt Erdélyben szintén örökre el vannak jegyezve a tiszta humanummal. Ilyen volt szegény Kuncz Aladár; ilyenek Molter Károly, Kisbán Miklós, Reményik Sándor, Szántó György, Tabéry Géza, Berde Mária, Hunyadi Sándor, Kádár Imre, Markovits Rodion, a fiatalok között Dsida Jenő... Vannak elegen. Mégis: tudatosítva leginkább ez a műveltségi eszmény-típus hiányzik nálunk, holott ez Erdélyben írók számára átörökített életérzés és enélkül a megtermékenyítő, szüntelenül ható eszmény nélkül kulturális jövőnk sincs biztosítva.

Tudatosítani kell a műveltségi eszményt. De hogyan? Semmi esetre sem úgy, hogy nagyon művelt dolgokról fognak írni nagyon művelt, nyakatekert nyelvezeten. A snobizmus mesterséges kitenyészése majdnem annyi veszedelmet jelent, mint az új barbárság kultusza. A műveltségi eszmény szolgálata is úgy történik, mint más írói eszmények szolgálata: az ideált az életszemlélet központjává kell tenni. A műveltség nem ismeretek pusztá felhalmozásában áll, inkább az életjelenségek megvizsgálásának módszereiben. Olyan állásfoglalás ez a világ dolgaival szemben, melyet minduntalan át és át kell vizsgálni, hogy szélesebb érzetében váljon ismét automatikussá és így dinamikusabbá is. Az erdélyi magyar műveltség kérdése mindenesetre szintén megérdemli, hogy kimerítően foglalkozzunk vele.

LIGETI ERNŐ